

УДК 347.4(477)

В.В. Надьон,

доктор юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ОДИМ ІЗ ПОДРУЖЖЯ БЕЗ НАЛЕЖНОЇ ЗГОДИ ДРУГОГО

Анотація. Аналізується положення статті 65 Сімейного кодексу України щодо укладення договорів одним із подружжя та форми наданої згоди другого з подружжя. Приділена увага правовим наслідкам, які можуть виникати відповідно до змісту вказаної статті.

Ключові слова: подружжя, один із подружжя, правочин, договір, форма, цінне майно, дрібний побутовий правочин, майно, що не є цінним, спільна сумісна власність, права, обов'язки.

Постановка проблеми. Сімейний кодекс України (далі — СК України) приділяє увагу проблемі спільної власності подружжя. Вважається, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) (ч. 1 ст. 60 СК). Це правило застосовується не тільки щодо майна, але й щодо обов'язків, які будуть покладені на одного із подружжя, вони також вважатимуться спільними, і відповідно при поділі майна ділитися буде не тільки майно, але й обов'язки.

Тому на сьогоднішній день актуальною є проблема застосування статті 65 СК України на практиці, а також правових наслідків, які можуть виникати щодо окремих її положень.

Метою статті є аналіз статті 65 СК України щодо розпорядження майном

одним із подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності; визначитися в правовому аспекті з такими категоріями як «дрібний побутовий правочин», «цінне майно», «майно, що не вважається цінним». Надати свої пропозиції щодо обраної проблеми.

Виклад основного матеріалу. СК України передбачає право подружжя на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ст. 65). Дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя за взаємною згодою. Законодавець передбачив так звану презумпцію згоди одного з подружжя на укладення другим з подружжя договорів щодо відчуження спільного майна. Однак не можна не погодитися з твердженням, що встановивши таку презумпцію, законодавець не передбачив правових наслідків укладення правочинів одним із подружжя без згоди другого, а також не встановив

критеріїв, які слугували б підставою для висновку, щоб не вважати, що той з подружжя, який є учасником правочину, діяв за згодою другого, і якими доказами має підтверджуватися відсутність такої згоди. Не знайшло це питання однозначного вирішення ні в юридичній літературі, ні в судовій практиці [1, с. 456].

Сучасний тлумачний словник української мови містить декілька значень поняття «згода» це: а) позитивна відповідь на питання, дозвіл на що-небудь; б) взаємна домовленість, порозуміння; в) спільність поглядів, думок тощо; г) дружба, мирні стосунки; д) підтвердження чого-небудь і відповідає слову «так» [2, с. 279]. Поняття взаємного розуміння, домовленості, згоди знаходять своє відображення у семантиці лексичних одиниць української мови «порозуміння», «взаєморозуміння», «погодженість». Вони представляють еквівалентну семантику гармонії у ставленні до всього оточуючого, що приводить до мирних стосунків, взаємної дружби [3, с. 105]. За словами М.О. Малишевої, в основі згоди завжди лежить порозуміння, позитивне ставлення до ситуації, що є вкрай важливим для сімейних відносин й повинно враховуватися при їх правовому регулюванні [4, с. 298]. Отже, згода — це належна домовленість подружжя, щодо укладення договору в інтересах сім'ї одним із них.

У правовій доктрині європейських держав правовідносини між подружжям щодо укладення одним з них (без згоди другого) правочинів з третіми особами зазвичай визнають відносинами представництва. Так, німецька правова доктрина визнає відносини між подружжям, які виникають при укладенні одним із них договорів у межах наданих йому законодавством повноважень,

які при цьому породжують права та обов'язки для другого з подружжя (ст. 1357 ЦУ Німеччини), відносинами законного представництва [5, с. 237]. У французькій правовій доктрині такі відносини спочатку розглядалися як представництво за мовчазною довіреністю (йшлося в цьому випадку про право дружини як обмеженої у своїй дієздатності діяти від імені чоловіка). Однак у зв'язку із внесенням змін у ст. 220 ЦК Франції, яка надає можливість самостійно укладати договори одним із подружжя, такі відносини були визнані представництвом в силу закону [6, с. 408-410]. У ЦК Італії (ст. 180) чітко вказується про представництво одним із подружжя другого при здійсненні звичайного управління спільним майном. Таким чином, європейське законодавство називає правочини вчинені одним із подружжя без згоди другого з приводу спільного майна представництвом.

Цивільне законодавство України, навпаки, не визнає аналогічні правовідносини представництвом. Відповідно до ч. 1 ст. 237 ЦК України представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. СК України визначає загальне правило щодо правочинів укладених одним із подружжя відносно спільного майна, а саме вважається, що він діє в інтересах сім'ї, від власного імені (ч. 4 ст. 65). Відповідно до положень ч. 2 ст. 237 ЦК України не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені. Також у ч. 3 ст. 238 ЦК України зазначено, що представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах. Отже, укладення правочину з приводу спіль-

ного майна одним із подружжя не є представництвом. Представництво буде мати місце, наприклад, у випадках: втрати працездатності одним із подружжя (виключно в рамках ст. 237 ЦК України); за довіреністю (ст. 244 ЦК України) та в інших випадках.

Відповідно до положень СК України дружина, чоловік мають право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її/його згоди, якщо договір виходить за межі дрібного побутового. Вперше сімейне законодавство закріплює поняття дрібного побутового правочину, але, нажаль, не дає його визначення. Застосовуючи положення ст. 31 ЦК України можна зазначити, що дрібним побутовим правочином, який укладається одним із подружжя, є правочин, якщо він задовольняє побутові потреби подружжя та стосується предмета, який має невисоку вартість. Характерними ознаками такого правочину є те що він: а) задовольняє побутові потреби подружжя; б) має невисоку вартість. Визначати вимір щодо відповідності правочину фізичному, духовному чи соціальному розвитку одного із подружжя немає потреби, бо мова йде про повністю дієздатну особу [7, с. 227]. Цікавим з цього приводу, є роз'яснення Національного банку України від 18.04.2004 року № 18-111/3249-8378 «Про деякі питання застосування Цивільного кодексу України в банківській діяльності». Так, у п. 9 зазначено, що оскільки визначення «дрібний побутовий правочин» має оціночний характер, не має установлених меж грошового виразу (вартості), а тому має для різних видів діяльності, речей і майнового стану учасників цивільних правовідносин, різні межі вартості,

то банкам при укладанні договорів на банківське обслуговування деяких категорій фізичних осіб (малолітні, одружені тощо) для практичного застосування норми ст. 31 ЦК України слід звертати увагу на майновий стан майбутніх клієнтів. Зокрема, це може включати ідентифікацію майнового стану самими клієнтами, визначення характеру їх потреб із відображенням такої інформації у відповідних договорах. У разі судових спорів за позовами батьків, усиновлювачів, опікунів відповідно до ЦК України або іншого з подружжя згідно ч. 2 ст. 65 СК України про визнання певного договору банківського рахунка недійсним як такого, що вчинений без згоди (схвалення), вищезазначені положення договору свідчитимуть про побутовий характер такого договору та його невисоку вартість для даного клієнта виходячи з його майнового стану або доходу. Відповідно такий договір можна визнати дрібним побутовим [8]. Слід зазначити, що банки в практичній діяльності застосовують це положення не тільки щодо договорів банківського рахунку, а й щодо кредитних договорів. Отже, банківські установи укладаючи кредитні правовідносини без застосування додаткового способу забезпечення виконання зобов'язання такого як, застава (заклад, іпотека), незалежно від суми боргу вважають такий правочин дрібним побутовим, і не вимагають належної згоди другого з подружжя.

Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. На питання, яке саме майно слід відносити до цінного, ні СК, ні ЦК України не дають чіткої відповіді

та не містять визначення критеріїв цінності майна. На думку А. Єрух, члена Комісії з аналізу, методології та прогнозування нотаріальної практики Української нотаріальної палати, нотаріус змушений самостійно орієнтуватися в ситуації, беручи до уваги не лише реальну вартість майна, але, мабуть, і майновий стан сім'ї, подружжя, якому таке майно належить [9, с. 8]. З цього положення випливає, що не тільки нотаріуси повинні, таким чином, розуміти термін «цінне майно», а й суди при розгляді цього питання.

Із змісту ст. 65 СК України випливає, що подружжя може укласти правочини щодо майна, яке не є цінним. Згода іншого з подружжя на укладення таких правочинів може висловлюватися в усній формі. Разом із тим дружина та чоловік мають право на звернення до суду з позовом про визнання такого правочину недійсним, якщо його було укладено без її (його) згоди (ч. 2 ст. 65 СК України). Незрозумілим залишається питання, які конкретно правочини можна віднести до цієї категорії. І.В. Жилінкова зазначала, що проблема пов'язана з відсутністю законодавчого визначення поняття «цінне майно». Внаслідок цього різниця між правочинами з цінним майном, або з таким, яке до цієї категорії не належить, має невизначений характер. Головне полягає в тому, що практично будь-який правочин може бути оскаржений другим з подружжя в суді на тій підставі, що його було вчинено без його усної згоди [7, с. 226]. Залежно від способу вираження волі одним із подружжя на вчинення договорів другим із подружжя Ю.С. Червоний виділяє три види договорів із розпорядження майном, що є об'єктом права спільної

сумісної власності подружжя: 1) дрібні побутові договори, на укладення яких категорично вважається наявною згода другого з подружжя і ця згода не може бути спростована; 2) договори, які виходять за межі дрібних побутових договорів, щодо яких теж встановлена презумпція наявності згоди другого з подружжя на розпорядження спільним майном, яка, однак, за наявності відповідних підстав може бути спростована, що має наслідком визнання недійсним договором; 3) договори, що вимагають нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договори про цінне майно, для укладення яких згода другого з подружжя має бути подана письмово, а на укладення договору, що вимагає нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена. За відсутності такої прямо вираженої згоди другого з подружжя вказані договори за позовом другого з подружжя мають бути визнані недійсними [10, с. 123].

Таким чином, СК України оперує такими категоріями, як дрібний побутовий правочин, «цінне майно». Слід остаточно визначитися з даними категоріями. На наш погляд, дрібний побутовий правочин — це правочин, який задовольняє побутові потреби подружжя, та не перевищує 1-го ПМ¹.

Договори щодо майна, яке не вважається цінним — це договори, укладені одним із подружжя в інтересах сім'ї у розмірі від 1 до 10 ПМ. Відмінність договорів щодо майна, яке не вважається цінним від дрібного побутового правочину, полягає у тому, що дрібні побутові правочини не можуть бути визнані недійсними на тій підставі, що їх було укладено без згоди другого з подружжя.

¹ ПМ для працездатних осіб з 1 грудня 2018 року — 1921 грн, а з 1 липня 2019 року — 1936 грн.

Договори щодо цінного майна — це договори, укладені одним із подружжя в інтересах сім'ї у розмірі від 10 і більше ПМ. Головна відмінність укладення договорів одним із подружжя щодо майна, яке вважається або не вважається цінним у формі наданої згоди того із подружжя, хто не приймає участі особисто. Так, відносно договорів укладених одним із подружжя щодо майна, яке не вважається цінним — достатньо усної згоди другого з подружжя; а щодо майна яке є цінним — обов'язкова письмова згода другого з подружжя. Надана згода буде вирішальним фактором при виникненні зобов'язань, які покладатимуться не тільки на зобов'язану особу, яка приймала особисту участь у правочині але й на другого з подружжя, який погодився з діями зобов'язаної особи, якщо той з подружжя хто приймав особисто участь у правочині вчиняв його в інтересах сім'ї. У п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України зазначено, що до складу майна, що підлягає поділу, включається загальне майно подружжя, наявне у нього на час розгляду справи, та те, що знаходиться у третіх осіб. При поділі майна враховуються також борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї (ч. 4 ст. 65 СК) [11].

У СК України визначено, що той з подружжя, хто не брав безпосередньо участі в укладенні договору, стає зобов'язаною стороною (боржником), якщо: а) договір було укладено другим із подружжя в інтересах сім'ї; б) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Поєднання вказаних підстав надає можливості розглядати другого з подружжя як зобов'язану особу, незважаючи на те, що така особа не брала особисто участі в укладенні до-

говору. З цього випливає, що закон при вирішенні цього питання закріплює не суб'єктивний, а об'єктивний підхід, оскільки не пов'язує виникнення обов'язку другого з подружжя з фактом надання ним згоди на укладення правочину. Навіть якщо другий з подружжя не знав про укладення договору він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно було використано в інтересах сім'ї.

Виникає питання: «А якщо одержане майно за кредитним договором було використане в особистих інтересах одного із подружжя (не в інтересах сім'ї)? Яку відповідальність несе другий з подружжя?». На наш погляд, другий з подружжя (який не брав участі при укладенні правочину) повинен бути звільнений від відповідальності на тій підставі, що майно, отримане одним із подружжя, було використано для особистих цілей, а не в інтересах сім'ї. Відповідальність другого з подружжя мала б місце у випадку, коли б банк або інша фінансова установа, з якою один із подружжя вступає в кредитні правовідносини, проінформував другого з подружжя про намір одного із подружжя укласти кредитний договір та зобов'язав того з подружжя, який не виступає стороною правочину, надати письмову згоду на вчинення другим із подружжя зазначених дій. Тим самим той з подружжя, який не виступає стороною у правочині, письмовою згодою бере на себе відповідальність за солідарне виконання зобов'язання шляхом наданої згоди (мова йде щодо категорії «цінне майно»). Згода другого з подружжя обов'язково повинна бути, тому що виконання обов'язку, а саме повернення грошових коштів, буде відбуватися зі спільного майна. Тобто

виникає ситуація: гроші взято на особисті потреби одним із подружжя, а повертатися вони будуть зі спільного майна. Відповідно до цієї ситуації необхідно отримати письмову згоду другого з подружжя при укладені правочину.

Таким чином, маємо справу з двома групами правочинів:

перша група — це домовленість на укладення правочину між подружжям (можлива в усній формі). У цьому випадку один із подружжя інформує другого про свій намір укладення в майбутньому кредитного договору;

друга група — це домовленість між банком або іншою фінансовою установою та одним із подружжя, який діє за письмовою згодою другого з подружжя та в інтересах сім'ї. Якщо

такої письмової згоди банк або інша фінансова установа, яка є стороною у правочині, не отримала, укладений одним із подружжя кредитний договір у судовому порядку можна визнати недійсним на підставі частин 2, 3 ст. 65 СК України.

Висновок. Юридична конструкція ст. 65 СК України в її існуючому вигляді характеризується нетиповістю підходу законодавця до регулювання майнових правовідносин подружжя, зумовлюючи проблему кваліфікації підстави виникнення обов'язків в другого із подружжя, який не брав участі в укладенні договору та правових наслідків, які можуть виникати у випадках невиконання чи неналежного виконання договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільне право України : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ. 2004. 860 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів /за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.
3. Іваненко Н.В. Поняття згода. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип 43(2). С. 102-109.
4. Малишева М.О. Сутність згоди у сімейному праві. URL: <http://dspace.pnu.edu.ua> (дата звернення: 17.12.2018).
5. Эннекцерус Л. Курс германского гражданского права / под ред. Д.М. Генкина, И.Б. Новицкого. Москва : Изд-во иностр. л-ры, 1950. Т. 1. Полутом 2. 1950. 483 с.
6. Koziol H. Grundriss des burgerlichen Recchts. Wien: Manz, 2006. Vol. 1. 13th ed. XXXVI, 674 s.
7. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І.В. Жилінкової. Харків: Ксилон, 2008. 855 с.
8. Про деякі питання застосування Цивільного кодексу України в банківській діяльності: Лист Національного банку України від 18.08.2004 року № 18-111/3249-8378 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v8378500-04> (дата звернення: 12.12.2018)
9. Єрух А. Окремі питання щодо укладення правочинів із спільним майном подружжя. Нотаріат. 2004. № 12.
10. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного. К.: Юрінком Інтер, 2008. 504 с.

11. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/v0011700-07](http://zakon.rada.gov.ua/go/v0011700-07) (дата звернення 17.12.2018).

Наден В.В.

Заключение договора одним из супругов без надлежащего согласия второго.

Аннотация. В работе анализируется положение статьи 65 Семейного кодекса Украины относительно заключения договоров одним из супругов и формы предоставленного согласия другим супругом. Уделено внимание правовым последствиям, которые могут возникать из содержания указанной статьи.

Ключевые слова: супруги, один из супругов, сделка, договор, форма, ценное имущество, мелкая бытовая сделка, имущество, которое не является ценным, общая совместная собственность, права, обязанности.

V. Nadon

Conclusion of a contract by one of the spouses without the proper consent of the other.

Summary. The scientific work analyzes the provisions of Article 65 of the Family Code of Ukraine regarding the conclusion of contracts by one of the spouses and the form of consent given by the other. Attention is paid to the legal consequences that may arise according to the content of the article.

Key words: marriage, one of spouses, law, contract, form, valuable property, small household law, property that is not valuable, joint property, rights, duties.

